

CONSIDERAȚII PRIVIND ELITA ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI MATIA CORVINUL (1458-1490)

Interogarea evoluției elitei românești, ca o realitate concretă a spațiului ardelean, aduce în discuție problema complexă de întâlnire a feudalismului apusean promovat de cuceritorii maghiari cu forme ale feudalismului autohton, conturat deja în societatea românească. Recrutată din rândul cnezilor, elita românească va avansa odată cu implicarea în viața comunităților românești a formelor feudalismului apusean în sensul permis, cnezii devenind nobili, proces selectiv, supus anumitor conjuncturi și configurații¹.

Susținerea și afirmarea elitei românești în secolul al XV-lea este grevată de mai mulți factori. În primul rând situația politică în plan extern va desena o breșă de ascensiune înspre înnobilitare pentru români. Profilarea din ce în ce mai amenințătoare la orizont a pericolului otoman și mai ales având în vedere ținta sultanilor, ocuparea Europei Centrale pe direcția Belgrad-Buda-Viena va expune Ungaria unor confruntări armate nemijlocite. Vitejia românilor în aceste condiții nu a stârnit numai invidia și admirația străinilor, ci în conformitate cu legile feudale le-a adus și răsplata cuvenită, înnobilitarea, dăruirea cu posesiuni și privilegii².

Politica de centralizare promovată în secolul al XIV-lea de către regalitate a fost continuată cu mai multă asiduitate și intensitate de Sigismund de Luxemburg și Matia Corvinul în veacul următor³. Angajarea românilor de partea realității în lupta cu marea nobilime (*barones*), exponentă a "elementelor centrifugale din regat" îi va conduce pe unii spre obținerea râvnitelor titluri de înnobilitare. Opoziția regalitate/marea nobilime nu va găsi în totalitate pe români în tabăra regelui. Sunt români ajunși în rândul marii nobilimi cu a căror interese se vor solidariza și care nu se vor da înapoi de la a și le apăra. Semnificativ este cazul lui Balc în Maramureș de la începutul secolului al XV-lea, 1403, care se află de partea răzvrătiților⁴.

Nu e mai puțin adevărat că atitudinea regalității vis-a-vis de elita românească cunoaște modificări în funcție de natura și tensiunea relațiilor curții de la Buda cu domniile țării române.

Un alt factor ce nu trebuie eludat dacă se dorește o cât mai complexă perspectivă a traiectoriei pe care o înscrie evoluția elitei românești în secolul al XV-lea este prezentă în fruntea regatului maghiar a Casei Corvineștilor. De bună seamă importanța acestui factor nu necesită exagerări. Reprezentarea în dimensiunea lui corectă nu impietează cu nimic însă faima domnitorilor de origine română. Impactul personalității eroului de la Belgrad în mediul românesc impresionează⁵ și desigur va acționa ca factor psihologic sub domnia lui Matia. El nu este un rege oarecare, ci fiul lui Iancu, ceea ce pentru nobilimea românească înseamnă cu siguranță ceva. În adevăr într-o mare parte a documentelor destinate românilor și nu numai, el nu uită să amintească faptul că este fiul lui Iancu pe care ei l-au slujit cu credință și care la rândul său i-a răsplătit pe măsură.

* * *

De asemenea metamorfozele sociale petrecute în cadrul elitei românești nu implică însă neapărat și imediat pierderea etniei. Prin conținut și formă impresionează climatul mental al lumii românești

¹ I.A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunări cneziale și nobiliare (boierești)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p.47-57; A.C.Arion, *Cnezii (chinejii) români. Contribuții la studiul lor*, 1938, p.169-199; Dan Gr. Pleșia, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et evolution*, în *RRH*, XXVI (1987), nr.3, p.187-217; I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania. Incursiune istoriografică*, în *AIIA Cluj*, XXX (1990-1991), p.343-355.

² I. Drăgan, *Românii din Transilvania în lupta antiotomană din a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în *AIIA Cluj*, XXVII (1985-1986), p.343-347; idem, *Aspecte ale relației dintre români și puterea centrală în epoca lui Matia Corvinul (1458-1490)*, *RI*, Serie Nouă, III (1992), nr. 9-10, p.905-916; I.A. Pop, *Privilegiile obținute de români în epoca domniei lui Matia Corvinul*, *RI*, S.N., II (1991) nr. 11-12, p.667-677.

³ L. Elekes, *Desaccord entre les États et Ordres dans la Hongrie du XVe siècle et les problèmes de recherche y relatifs*, în vol. *Nouvelles études historiques*, I, Budapest, 1965, p.105-131; idem, *Essai de centralisation de l'État hongrois dans le seconde moitié du XVe siècle*, 1960; K.G. Gündisch, *Cnezii români din Transilvania și politica de centralizare a regelui Sigismund de Luxemburg*, în *Omagiu lui Ștefan Mateș la 85 ani*, p.235-237.

⁴ K.G. Gündisch, *Cnezii români*, p. 236.

⁵ A.A. Rusu, *Impactul personalității în societatea românească a Hațegului din sec. al XV-lea: Iancu de Hunedoara*, în *ActaMN*, XXII-XXIII (1985-1986), p.251-259.

transilvănene; această lume se distinge prin cantonarea în descifrarea raporturilor de proprietate după *ius valachorum* (în special după varianta feudală a acestui drept - *ius kneziale*) chiar dacă un astfel de drept a devenit de mult inoperant⁶. În 1478 vicebanii Severinului, Iacob de Marga și Rayn Voivodul, amintesc că prezidând tribunalul din Caransebeș s-au prezentat înaintea lor nobilul Kopaz (Pleşuvul) de Vad și l-au acuzat pe nobilul George, fiul decedatului Ladislau Găman de Bizere că ar fi incediat o moară a sa de pe apa Bistrei și pentru că George Găman a negat această acuzație, ei au judecat în conformitate cu "legea veche și aprobată a tuturor districtelor românești" (*iuxta antiquam et aprobatem legem districtum volachicalium universorum*) cerându-i să depună jurământ 12 persoane că nu a pus el foc la acea moară a nobilului din Vad⁷. La sfârșitul secolului al XV-lea încă, în 1499, într-un act al banilor din Severin se menționează că nobilii români s-au împăcat cu Dorotea, soția nobilului Gheorghe Găman, plătindu-i zestrea și cheltuielile de nuntă "*iuxta ritum volachie*" eliberând astfel moșia Zorileni ce le revenea lor ca urmare a întreruperii descendenței masculine (*defectum seminis masculini sexus*)⁸. Un alt exemplu de utilizare a dreptului românesc îl avem un an mai târziu, la 1500, când un document mărturisește că văduva și fata nobilului Nicolae Bizere, decedat, se judecă, prima pentru niște mașini de război (prixides) iar a doua pentru zestrea ce i se cuvenea din moșia tatălui său, zestre evaluată la câteva posesiuni⁹. Cu siguranță folosirea dreptului românesc trebuie legată de anumite privilegii obținute de comunitățile românești în unele zone; ei nu-l utilizează ca o judecată în afara dreptului recunoscut de către stat, ci ca pe un drept al statului căruia comunitatea se supune păstrându-i însă particularitatea sa, tradițională, dar aprobată de către stat; *antiquam et aprobatem legem*, țin să sublinieze vicebanii Severinului în 1478 și nu o fac de prisos. Tradiția are resursele ei de supraviețuire, ea dovedindu-se încă pentru acest timp dinamică, capabilă să reglementeze raporturile dintr-o comunitate. Se poate observa însă și un alt nivel al tradiției, la fel de ilustrativ pentru reprezentarea *formei mentis* a elitei românești; Solyom-Fekete identifica însemnări chirilice de documente aparținând românilor, în timp ce studiile de istoria artelor evidențiază faptul că bisericile sunt pictate după canoane bizantine - sud-carpătice¹⁰.

Urcarea lui Matia pe tron a însemnat susținerea aceluiași elemente ale societății al căror rol devenise important sub Iancu de Hunedoara, orășenimea și nobilimea mijlocie și mică¹¹. Elita românească tocmai în rândurile acestor *nobiles* se regăsește în număr covârșitor; ei sunt aceia care-l sprijină și care vor beneficia de grația regală. Numeroase documente de după 1464 (anul încoronării) reînnoiesc daniile făcute anterior.

În cazul lui Sandrin Mușina din Densuș, spre exemplu, un astfel de act datează din 2 mai 1464 și îi întărește anumite posesiuni specificând că el, Sandrin Mușina, "ne-a arătat și pus în față niște scrisori, una a noastră întocmită în forma deschisă, însemnată cu pecetea noastră de taină, pe care o foloseam înaintea încoronării noastre..."¹². Apropierea de obiectivele domniei lui Matia Corvinul și înțelegerea lor dau măsura posibilităților de ascensiune a elitei românești.

În plan extern se observă încercările de consolidare ale regatului printr-o acțiune îndreptată împotriva turcilor, dar e vorba și de întărirea puterii Ungariei prin acapararea unor teritorii, aparținând puterilor creștine¹³. Conjugarea acestui factor cu evoluția în plan intern, unde se disting limpede consecințele politicii de centralizare promovată de rege, nu poate decât să-i favorizeze pe români din rândul cărora încă din timpul lui Sigismund de Luxemburg se ajunge la conturarea unei forțe militare bine individualizată în cadrul armatelor regatului. Crearea unei armate de mercenari supusă direct regelui, sau unui comandant numit de acesta, a avut ca urmare înrolarea în rândurile ei a numeroși români. Ca o

⁶ I.A. Pop, *Confesiune și "națiune" medievală: Solidarități românești în secolele XIV-XVI*, în *AIIA Cluj*, 28 (1987-1988), p.177-178.

⁷ Hurmuzaki, II-2, doc.223 din 1478, p.248-249.

⁸ A.C. Arișon, *Cnezii*, p.178.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ I.A. Pop, *Confesiune și "națiune"...*, p.182.

¹¹ L. Elekes, *Essai...*, p.129.

¹² I.A. Pop, A.A. Rusu, I. Drăgan, *Izvoare medievale românești. Țara Hațegului*, doc.245 din 1464 mai 2, p.264-268.

¹³ *Die Geschichte Ungarns*, Budapesta, 1971, p.104-119.

confirmare a ocupațiilor militare poate fi observată și investigată onomastica. În procesul de formare a numelor de familie din a doua jumătate a secolului al XV-lea, unele își au originea în îndeletniciri militare: More, Vitez, Ostas, Părcălab etc.¹⁴

În primul rând rolul lor de ostași se validează pe frontul antiotoman, mai ales în prima perioadă a domniei lui Matia când curtea de la Buda viza ca obiectiv principal apărarea în fața Imperiului sultanilor. Cu toate că anii următori îl găesc pe rege antrenat în competiție cu puteri creștine lupta antiotomană cunoaște un bilanț pozitiv¹⁵. Pe români, caracterizați de izvoarele vremii ca foarte puternici și foarte viteji documentele ni arată prezenți pe întreg spațiul Transilvaniei. Serviciile le sunt răsplătite prin donații, confirmări de proprietăți, recunoașterea de posesiuni cneziale, scutiri și privilegii. Semnificativ din această perspectivă este semnarea unui formular special destinat nobililor români în cancelaria de la Buda din timpul lui Iancu de Hunedoara¹⁶, formular care își va prelungi operativitatea și în epoca domniei lui Matia¹⁷.

Cândeștii din Râu de Mori, Ambrozie din Dolha, Ștefan din Mâtnic, Petru Ghergheș Românul din Sărăsău, Karoly din Oncești etc., pot fi socotiți câteva puncte de reper în acest sens. Însă dintre toate exemplele prin vitejia sa impresionează Pavel Chinezul, prezent în campania din 1467 se va socoti pe deplin consacrat în urma luptei de la Câmpul Pâinii din 1479 când necredincioșii, turcii, aveau să cunoască, spune cronicarul, o înfrângere cum niciodată n-au suferit pe pământul Transilvaniei¹⁸. De asemenea sursele documentare amintesc cu această ocazie în fruntea trupelor pe doi nobili cu origine românească: Bartolomeu Dragfi și Ioan Oancea de Ciula, castelan de Unguraș¹⁹.

Faptul acesta nu constituie o întâmplare și nici nu desemnează un lucru singular. Un pilon al politicii de centralizare este tocmai promovarea elementelor aparținând nobilimii mici și mijlocii în structurile administrative și militare ale regatului²⁰. Izvoarele semnaleză astfel români ajunși la postura de castelani la Timișoara, Jdioara, Caransebeș, Visegrad, Pécs sau bani și vicebani ai Severinului, ai Belgradului sau chiar bani ai Bosniei (*regni Bosne banus*).

De asemenea printre căpitaniii cetății Jaice se găesc români. Un spațiu covârșitor românesc este comitatul Maramureșului în fruntea căruia se vor perinda nobili români, demnitate care le va facilita participarea la sfatul regal și obținerea unor importante venituri²¹.

Ascensiunea lor în aceste puncte mai apropiate sau mai îndepărtate de frontiera regatului e susținută de consolidarea pozițiilor chiar la curtea de la Buda²². Alte demnități pe care le vor onora unii nobili români sunt cele de vistier, notari ai regelui, mare comis, la care se adaugă cei aflați în serviciul reginei. Tot dintre ei vor fi recrutați și diplomați ai regelui maghiar la curțile domnilor țărilor românești²³.

Acumulările în toate aceste planuri sunt secundate de sedimentări interesate la nivel cultural și confesional. Noile realități, prin condiționarea proprietății pământului de religia catolică a dus după cum era de așteptat la schimbări de confesiune; îmbrățișând religia romană cu siguranță ei vor căuta să se ridice în ierarhia bisericească și o vor face cu succes uneori²⁴. Concomitent se constituie o pătură de intelectuali

¹⁴ I. Drăgan, *Aspecte ale relațiilor...*, p.907.

¹⁵ Idem, *Românii din Transilvania*, p.344.

¹⁶ A.A. Rusu, *Un formular al cancelariei regale din epoca lui Iancu de Hunedoara pentru nobilii români din Transilvania*, în *ActaMN*, XX (1983), p.155-171.

¹⁷ I.A. Pop, *Privilegii obținute...*, p.657.

¹⁸ Istvánffi, apud V. Papacostea, *Voievozi și cnezi*, în *Civilizație românească și civilizație balcanică*, Buc., 1983, p.232-233.

¹⁹ I. Drăgan, *Aspecte ale relațiilor...*, p.908.

²⁰ L.Elekes, *Essai...*, p.130.

²¹ I. Drăgan, *Aspecte ale relațiilor...*, p.911.

²² I.A. Pop, *Mărturii documentare privind domeniul Hunedoarei la sfârșitul secolului al XV-lea*, în *SUBB*, XXXI (1987), fasc.2, p.16-25, cf. și la anexă doc.1482 apr. 8 Buda.

²³ I. Drăgan, *Aspecte ale relațiilor...*, p.912.

²⁴ Cf. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Buc., 1981; St. Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la 1566*, Cernăuți, 1929; idem, *Biserica Ortodoxă Română din Ardeal și Ungaria în veacul XV*, în *Mitropolia Ardealului*, III (1958), nr. 1-2, p.71-86; A.A. Rusu, *Preoți români din districtul Hațegului în secolul al XV-lea*, în *Mitropolia Banatului*, XXXII(1982), nr.10-12, p.644-653; idem, *Sur les consequences de concile de Florence en Transilvanie aux temps*

ce se recrutează din mici nobili²⁵. În acest context însă, poate cel mai sugestiv exemplu se găsește în rândurile familiei Ciulanilor. Pentru a doua jumătate a veacului al XV-lea dintre ei iau drumul universităților europene trei studenți: Ștefan, fiul lui Toma în 1445 la Cracovia, Ioan "*bacalaures artium*" în 1492-1494, și, Filip More, între 1490-1491 la Bologna²⁶.

În fața acestor realități se poate constata prezența unei elite românești potențată de structurile regatului maghiar medieval, o nobilime etnic încă românească, în rândurile acelor *nobiles* sau în unele cazuri chiar în rangurile baroniale, dar care se supune clișeului mental impus de ceea ce înseamnă nobil al regatului.

Deoarece societatea medievală avansează numai o recunoaștere în măsura privilegiilor, care se traduceau drept o mărturie de stăpânire a unor domenii, ca o atitudine general umană se poate constata dorința de a poseda cât mai numeroase și întinse moșii. Ambianța va îmbrăca forme licite și ilicite. Un alt mijloc de a dobândi pământul, pe lângă donațiile regelui, e cumpărarea lui de la cei constrânși din diverse motive să vândă. În august 1467 se încheie un astfel de act între Petru Bolond de Bilke, secundat de alți frați copărtași și Ambrozie din Dolha cu fiii săi în schimbul a 400 de florini de aur²⁷. O tranzacție de același fel se va încheia și în 1486 când nobilii Ioan, fiul lui Vlad și Ioan, fiul lui Iuga din Săliște vând șesi, două în Săliște și una în Moiseni lui Ioan Hathal și fraților săi pentru 40 de florini, menționând și condiția ca la sărbătorile de Paști și Crăciun să-l onoreze pe Ioan Vlad cu colaci (*in festivitibus Pasche et Nativitatis Dominis ... tortas in signum numeris adducere*) iar la Sf. Nicolae să-l cinstească cu un prânz bun (*in festo beati Nicolai confessoris ... in uno prandio honorifice tractare et hospitare*)²⁸.

În alte cazuri nu se merge până la vânzarea pământului, ci se încearcă o altă cale de a ieși din impas, zălogirea posesiunilor, sau a unora dintre ele pentru o perioadă de timp ca mai apoi, la înapoierea banilor, pământul să-i revină în stăpânire. Un document din 1478 deosebit de semnificativ, deoarece nu amintește numai răscumpărarea unei simple zalogiri, ci ține să menționeze și motivația care l-a determinat pe Iacob de Măcicaș să-i zălogească moșiile văduvei lui Zaharia Măcicaș (*fratris scilicet sui condivisionalis*) și anume faptul că fata acestuia fusese prinsă și ținută în captivitate de turci²⁹.

O familie cu o mare putere de absorbție, gata oricând să ofere o sumă de bani în schimbul unor pământuri în folosință, sunt Căndeștii din Râu de Mori³⁰. Nobilii din Peren, Ioan, fiul lui Emeric de Wythka sau Ioan Kőkös, nobilii din comitatul Satu Mare sau Ugocea, recunosc în fața instanțelor întrunite că au primit de la Ioan Căndreș o sumă care în urma unor calcule ajunge să însumeze peste 1800 de florini. Important este că toate aceste zalogiri au loc într-un singur deceniu, între 1460-1470³¹.

În afara surprinderii unor familii cu un apetit și o capacitate deosebită de a obține pământ, urmărirea actelor ce pecetluiesc asemenea zalogiri mărturisesc o rețineră față de străin, reprezentantul din afara comunității. În 1466 o rezistență întâmpină Ioan Căndreș din Râu de Mori, când frații copărtași ai lui Anton și Benedict de Maleza se opun înstrăinării prin vânzare sau zalogire a părților de posesiune aflate în *Warssau*, comitatul Satu Mare³². În Maramureș ca de altfel și în Banat problemele legate de zalogiri sunt rezolvate în interiorul comunității, frați copărtași, familie. Un document din 5 decembrie 1475 menționează că Anca Rethnek și fiul lui Georgiu, văduva lui Ivanka din Giulești, au zălogit pentru 400 florini jumătatea

de roi Mathias Corvinus, dact., 8p.

²⁵ Zs. Jakó, *Organizarea cancelariei voievodale ardelenne la începutul secolului al XVI-lea*, în *Hrisovul*, 1946, 6, p.136; idem, *Philobiblon transilvan*, Ed. Kriterion, București, 1977, p.73.

²⁶ I. Drăgan, *Aspecte ale relațiilor...*, p.908.

²⁷ I. Mihaly, *Documente maramureșene din sec. XIV-XVI*, doc.1467, august 17, nr.278, p.479-480.

²⁸ *Ibidem*, doc. nr.336 din 1486 oct. 15, p.582-584.

²⁹ *Ibidem*, doc. nr.225, p.251-252; Ligia Boldea, *Câteva considerații privitoare la familia nobiliară de Măcicaș*, în *Sargetia*, XX (1986-1987), p.171-177.

³⁰ A.A. Rusu, *Cnezi români din Transilvania în epoca lui Iancu de Hunedoara: Căndeștii din Râu de Mori*, în *RI*, 1984, nr.6, p.556-568.

³¹ *Izvoare privind...*, doc. nr. 212 din 1460 febr. 1, p.247; doc. nr. 257 din 1464 sept. 20, p.282; doc. nr. 259, din 1465, p.286; doc. nr. 266 din 1466 iunie 11, p. 292; doc. nr. 270 din 1467 apr.12, p.293; doc. nr. 281 din 1468 aug. 12, p.299; doc. nr. 284 din 1470 ian. 17, p.300.

³² *Ibidem*.

moșiilor Sugatag, Hernicești și Crăcănești lui Ioan Micle, nobil din Sugatag, frate copărtaș și unchi a lui Ivanka³³. Câțiva ani mai târziu, o altă văduvă, doamna Stanca, văduva lui Mihai Urda din Leordina a zălogit părțile sale de moșie în Leordina, Rozavlea și Poeni; fetelor sale Maruska și Caterina³⁴.

Dar nu numai nobilii scăpătați recurg la zălogiri, însuși regele Ungariei, Matia se vede nevoit la un astfel de gest. La 1479 el zălogește nobilului Ioan Ungur de Nadasida (*aulae nostre familiaris*) mai multe moșii în Transilvania pentru 12.000 de florini (*pro 12.000 aureis*), moșii care fuseseră ale părintelui său Ioan Corvinul. În același timp, nobilul cu originea în Țara Hațegului câștigă favoarea de a da regelui bani și a primi numitele posesiuni prin numeroasele sale fapte de arme săvârșite cu prilejul diferitelor campanii militare "*contra immanissimos Thurcos fidei christiane et regni nostris... hostis... item contra spectabilem ac magnifium Stephanum Wojwoda Moldaviensem in terra sua, tunc hostem nostrum acerrimum... in conflictum gentiam nostrarum cum Bohemis inimicis Regni nostri... contra Polonos et Austricos similiter nobis et ibsi Regno Hungarie tunc supramodum hostes*"³⁵.

Nu de puține ori însă modalitățile licite de obținere a pământului sunt depășite. Se nasc conflicte, uneori îndelungate, de-a lungul a mai multor generații, violente, între frați copărtași sau chiar în sânul aceleiași familii. O neînțelegere se ivește între nobilii din Dolha când la 1459 o plângere a lui Mihail și Ambrozie, îndreptată împotriva lui Ioan de Dolha și adresată lui Matia, îl acuza pe acesta că a ocupat părțile ce le reveneau lor din posesiunile Rozavlea și Poeni³⁶. Divergențele din cadrul acestei familii nu trebuie să ne mire. Înainte de toate nu este singura familie măcinată de asemenea tensiuni; în al doilea rând să nu uităm că la 1402 familia se găsea divizată în conflictul dintre nobilime și regele Sigismund, și când Petru și Stanislau, fiii lui Ioan de Dolha sunt învinuiți la 1398 că au ucis pe Mihail, fiul lui Ștefan de Dolha, vărul lor³⁷. Se pare că un alt omor e săvârșit de Ambrozie din Dolha în 1465, când într-un document emis de Matia, anumite posesiuni ale acestuia sunt dăruite Elisabetei, mama regelui, posesiuni din comitatele Bereg și Maramureș, confiscate de la Ambrozie pentru că și-a înecat fratele copărtaș, pe Ostaș din Sărăsău, în apa Tisei (*idem Ambrosius quendam fratrem suum Osztas nominatum de Zarvazo, iustar Cain fratricide Ticie submergendo interfecisse dicitur...*)³⁸. Nici această faptă nu pare să-l arunce pentru prea mult timp într-un con de umbră pe ambițiosul nobil. După ce la 1460 susținut de tezaurierul Emeric Zapolya, "*fidelis nostri magnifici Emerici de Zapolija Thezaurarij*", Matia, "*ex gracia nostra speciali*", îi acorda lui Ambrozie posibilitatea "*unam domun lapideam construi et edificare facere*"³⁹, același rege aflat de astă dată la Sighișoara, în 1467, poruncește juzilor, nobililor și comiților să-l scutească pe Ambrozie în moșiile sale la toate obligațiile deoarece l-a primit cu toate drepturile și moșiile sale sub protecția sa specială (*in nostram regiam receperimus protectionem et tutelam specialem*)⁴⁰. Numai după doi ani de la emiterea privilegiului menționat, posesiunile pierdute în favoarea Elisabetei îi vor fi înapoiate, spune documentul, pentru "*nos considerati fidelibus serviciis*", formulă stereotip care ne trimite la cele petrecute în 1467⁴¹. Tot pe Dolheni, fiii lui Ambrozie, îi întâlnim la 1473 ocupând cu forța moșia Leordina și porțiuni din Rozavlea, Poiana și Lunca, aparținând văduvei Margareta după Ioan Orda din Leordina, fiica lui Crăciun din Iloșva⁴². Faptul acesta survine după ce la 1466 intervenise o înțelegere între Ambrozie cu fiii săi și Mihail Orda din Leordina, care sunt de acord ca moșiile Rozavlea, Poiana și Lunca să fie

³³ Mihaly, doc. nr 306 din 1475 dec. 5, p.527-528.

³⁴ *Ibidem*, doc. nr. 341 din 1488 iulie 8, p.591-592.

³⁵ Hurmuzaki, II-2, p.

³⁶ Mihaly, doc. nr. 248 din 1459 mai 12, p.425-426; Pentru familia Dolhenilor cf. la G.Petrovay, *A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366-1708)*, în *Turul*, XI (1993) p.71-82, 122-132 și 161-177 (Originea familiei Dolha, descendență și istorie) și idem, *A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjünkig* (Istoria Petrovanilor din Dolha și Petrova de la 1450 până în zilele noastre), *Turul*, XV (1897), p.58-59.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, doc. nr. 273 din 1465 mai 2, p.470-471.

³⁹ *Ibidem*, doc. nr. 252 din 1460 nov. 11, p.433-434.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. nr. 279 din 1467 nov. 2, p.480-481.

⁴¹ *Ibidem*, doc. nr. 268 din 1469 febr. 16, p.493-494.

⁴² *Ibidem*, doc. nr. 301 din 1473 dec. 18, p.519-520; pentru familia Iloșva cf. G.Petrovay, *Az Ilosvacsalád leszármazása*, (Descendența familiei Iloșva) în *Turul*, XIV (1896) ptr. epoca lui Matia în special, partea I-II, p.19-27 și 66-75.

împărțite între ei, cum au fost împărțite între părinții lor, iar moșia Dolha să rămână cât timp trăiește Ambrozie în posesia sa⁴³.

Un alt conflict este adus la cunoștința regelui în scaunul de judecată de la Rupea pe când se pregătea să conducă o oaste împotriva sultanului care năvălise în Țara Românească. În fața lui Matia, Ioan Giulea, fiul lui Nan, a acuzat pe Mihail Sthybor că a ocupat partea sa din Giulești, iar pe tutorele său Mihail Fițe l-a ucis, jefuindu-i iobagii. Mihail Sthybor se apără, susținând că și el este fiul lui Pop Nan și contestând fărădelegile cu care a fost împovărat⁴⁴. Înrudirea reclamată ar explica acțiunea lui Mihail Sthybor din 1463 îndreptată împotriva lui Petru Gheorghes din Sărăsău, cele două familii fiind într-o dispută de mai mulți ani. Mihail Sthybor năvălind cu mai mulți complici, "*manibus armatis*", asupra curții nobiliare din Sărăsău a spart ușile caselor, a prădat "averile" și i-a mănât turmele, iar pe fiul lui Petre Gheorghes, Simion, l-a rănit și l-a luat în captivitate⁴⁵. Abia în 1476 conflictul pare să-și găsească soluționarea, Giula, fiul lui Pop Nan din Giulești și Simion, fiul lui Petru Gheorghes din Sărăsău au căzut de acord ca neînțelegerile ivite între dânșii să fie supuse judecării prin opt bărbați de onoare aleși de comun acord (*discussioni et ordinationi octo probam et nobilium virorum per ipsas parter equaliter erigendorum submissiset*), patru din Maramureș și patru din Ugocea⁴⁶.

Uneori acestor atacuri cad victimă nu numai curtea nobiliară, ci și biserica din sat, gesturi dificil de înțeles și explicat. Documentul din 1479 îl învinuiește pe Petru de Dej "*comes et camerarius terre Marsmarusiensis*", c-a atacat cu putere armată moșiile Bocicău și Lunca, casele, morile și biserica parohială din Bocicău, le-a dărâmat, le-a ars, a omorât iobagi, mobilele și icoanele sfinților în parte le-a ars, iar pe celelalte le-a dus cu el⁴⁷.

De asemenea Ioan Cândreș din Râu de Mori este acuzat că în colaborare cu Ioan Peren, ajutați de familiari și complici au devastat posesiunea *Pasth* și podul de pe Râul *Thwr* aparținând nobilului Dominic de *Charnawada*, în comitatul Ugocea⁴⁸. După cercetarea întreprinsă de juzii nobiliari, în răspunsul pe care îl adresează regelui constată că vinovați de cele petrecute au fost iobagii nobililor acuzați, îndemnați de un oarecare Nicolae Turcu⁴⁹. Dispute de acest fel începând cu 1463, pun față-n față pe Ioan Cândreș și pe Ioan Lökös, dispută care își are originea după cum lasă documentele să se întrevadă în răscumpărarea posesiunii Loskod pe care Cârdeștii întârzie s-o înapoieze⁵⁰.

Tot Cârdeștii din Râu de Mori, speculând condițiile dificile ale începutului de domnie pentru Matia, în 1459, într-un document din februarie, vor să-și adjucece posesiunile celor din Râu Bărbat, solicitate de ei cu titlul de posesiune trecută în drept regal prin moartea fără moștenitori (*defunctum seminis*), trecându-se sub tăcere faptul că în adevăr existau urmași⁵¹. Prezența actului dovedește cu prisosință că încercarea Cârdeștilor sfârșește de astă dată cu un eșec, altfel am fi avut de-a face cu siguranță cu o poruncă de punere în posesiune. În fața normelor consfințite de dreptul feudal se vor încerca uneori soluții spre a le anihila și a se sustrage de sub incidența lor. Un astfel de exemplu avem în 1467, când Lado, fiul lui Mihail, Ștefan, banul Severinului și Sandrin realizează o înțelegere (*adoptatium fraternitatem celebrassent*) prin care la moartea unuia dintre ei fără descendenți, moșiile aceuia să treacă în posesia celorlalți în virtutea dreptului de fraternitate (*jure fraternali*)⁵².

Deși miza pusă în joc este definitorie, paralel cu aceasta lume agresivă, violentă, hotărâtă să-i impună voința și să-și apere drepturile, căutând să speculeze în favoarea sa orice împrejurare, nu de puține ori avem mărturia unor compromisuri și înțelegeri menite să soluționeze chestiuni nu mai puțin complexe

⁴³ *Ibidem*, doc. nr. 276 din 1466 sept. 10, p.477-478.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. nr. 261 din 1462 oct. 6, p. 445-448.

⁴⁵ *Ibidem*, doc. nr. 268 din 1464 ian. 18, p. 460.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. nr. 310 din 1476 nov. 22, p. 533-534.

⁴⁷ *Ibidem*, doc. nr. 318 din 1479 dec. 10, p. 546-547.

⁴⁸ *Izvoare privind...*, doc. nr. 216 din 1461 apr. 26, p.248-249 și doc. nr. 217,p.249.

⁴⁹ *Ibidem*, p.249.

⁵⁰ *Ibidem*, doc. nr. 228, p.255; doc. nr. 230, p.257; doc. nr. 233, p.260; doc. nr. 234, p.260.

⁵¹ *Ibidem*, doc. nr. 208 din 1459 febr. 7, p.243.

⁵² Hurmuzaki, II-2, doc. nr. 155 din 1467, p.176-177.

decât cele care duc la devastări, incendieri, profanări. Astfel conventul din Lelez adevărește că Iovașcu, fiul lui Sandrin din Ieud, fiul său Alexandru, fratele său Grigorio Gorzo și fiii acestuia, Ivașcu și Toma, pe de o parte și Sandrin Bala din Ieud, fratele său Ioan Bala și fiii săi pe de alta, s-au împăcat, casând procesul dintre ei, în condițiile în care Ivașcu și Ioan au înapoiat lui Sandrin Bala trei iugăre de pământ arabil⁵³. La fel, la intervenția mai multor nobili, se poate citi într-un document, Simion din Cuhea cu fratele său Ioan Mareș și Deak Ioan cu Nemeș Danciul din Dragomirești, se învoiesc asupra controversatelor hotare ale Cuhei⁵⁴. În sensul acestor solidarități se impune a fi luate în seamă documentele din 1462 și 1489. În primul, Mihail din Peșteana, îi dăruiește lui Ambrozie din Dolha și lui Mihail cel Mare din Rozavlea posesiunile sale din *Waynak* și *Wybarthfalwa*, având ca motivație iubirea frățească (*ob fraternalem amorem*)⁵⁵, iar în al doilea Stetko, fiul lui Nan din Vișeu dăruiește din iubire frățească (*sinceram fraternalem amorem*) nobililor Ioan Vlad și Ioan Iuga din Săliște jumătatea posesiunilor Moiseni și a muntelui Sciol⁵⁶.

Aflându-se uneori pe poziții adverse iar alteori în relații foarte apropiate în teritoriul Transilvaniei, după cum o arată documentele, îi descoperim pe nobilii români la fel, când luptând în campaniile regilor maghiari împotriva domnilor din țările române de peste munți, când întreținând legături strânse cu aceștia, chiar în pofida anatemei regale. Măsurile la care recurge Matia împotriva unor reprezentanți ai elitei definesc limpede atari atitudini. Matia nu ezită de a confisca de la nobilul Blasiu Medieș mai multe posesiuni din Transilvania pentru că a trecut de partea voievozilor "*Basarab, maior videlicet et minori, parte regni nostri Transalpinas hostiliter tenentibus*", moșii care-i vor fi dăruite lui Ștefan Bathory "*iudicis curie nostre et woywode partium regni nostri*"⁵⁷. Matia sancționează aici pe nobilul aflat de partea adversarului său, acum domnul Țării Românești; el își cunoaște foarte bine intențiile și pretențiile. O dezvăluie în 1481, dar la fel de bine o ilustrează sentința în procesul dintre locuitorii sași din Baia de Arieș și familia nobilă Căndea din Lupșa. Matia declară fără valoare documentele primite de Nicolae, fiul lui Căndea din Lupșa de la Ludovic de Anjou și le confiscă acestora posesiunile pe care le va ceda sașilor deoarece făcuseră dovada unui act primit în 1325 de la Carol Robert⁵⁸. Astfel de fapte îi asigură și perpetuează în imaginarii populari faima de "cel drept"; judecata sa, deși procesul se întindea de mai bine de o sută de ani, corespunde dreptului feudal, cel care prezintă un înscris mai vechi, acela adjudecându-și respectiva posesiune, balanța cu care a cântărit neputând fi pusă la îndoială, mai ales că în cazul de față, cele două forțe pe care și-a sprijinit politica sa de centralizare, orășenimea și reprezentanți ai acelor *nobiles, nobilium*, nobilimea mică și mijlocie, se găsesc în poziția de acuzatori și acuzați. Regele nu poate fi decât de partea dreptății.

Observarea îndeaproape a realităților Transilvaniei din punctul de vedere al elitei românești dezvăluie existența unei lumi confruntată și măcinată de probleme, atitudini și tensiuni prezente pe întreg spațiul regatului maghiar. Nobilimea românească se conturează în rândurile nobilimii comitatense în marea sa majoritate, dar pot fi semnalate cazuri de penetrare și a ceea ce se numește *barones*; susținuți de rege, nu din considerente etnice (cazul lui Ladislau Olah din Orăștie fiind doar un exemplu)⁵⁹, ci ca urmare a convergenței țărilor lor, dorința de a avea cât mai mult pământ pe de o parte și contextul descris de politica domniei lui Matia pe de alta, se vor afirma în întreg spațiul Transilvaniei, dar în același timp nu vor rămâne numai cu o componentă provincială, curtea de la Buda adăpostind destui români. De asemenea și documentele o mărturisesc cu claritate, elita se prezintă la fel de diversificată: militari angajați în administrație, fețe bisericești sau chiar învățați umblați prin universitățile europene. Concomitent, izvoarele surprind ca manifeste în cadrul elitei simptomele caracteristice nobilimii în lumea medievală; ei vor să aibă cât mai mult pământ și să-l obțină prin daniile regale, cumpărări, zălogiri, căsătorii sau prin diverse

⁵³ Mihaly, doc. nr. 249 din 1459 iunie 18, p.427-428.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. nr. 283 din 1471 ian. 19, p. 505-507.

⁵⁵ *Ibidem*, doc. nr. 259 din 1462 iulie 24, p. 443-444.

⁵⁶ *Ibidem*, doc. nr. 343 din 1489 ian. 25, p. 594-595.

⁵⁷ Hurmuzaki, II-2, doc. nr. 242 din 1481, p. 272.

⁵⁸ *Ibidem*, doc. nr. 264 din 1487, p.296-299.

⁵⁹ K.G.Gündisch, *Participarea sașilor la răzvrătirea din anul 1467 a transilvănenilor împotriva lui Matia Corvinul*, în *SUBB*, 17, 1972, fasc.2, p.21-30.

modalități mai puțin ortodoxe. Nu uită însă să-și facă șicane unii altora, uneori devenind deosebit de agresivi. Violența aceasta nu este specifică numai nobilimii românești, sau doar nobilimii din regatul maghiar, ea constituie o componentă a mentalității nobiliare prezentă peste tot în lumea medievală. Meditând asupra occidentului medieval din secolul al XV-lea J. Huizinga constata: Dintre toate pasiunile care îl colorează, documentele nu vorbesc de obicei decât despre două: cupiditatea și agresivitatea. Cine n-a rămas adeseori uimit, văzând violența și stăruința aproape de neînțeles cu care sar în ochi, din documentele judiciare ale vremii, lăcomia de bani, pofta de ceartă, setea de răzbunare?⁶⁰.

Emitând pretenții de egalitate cu întreaga nobilime a regatului nu însemna în mod necesar pierderea etniei. A dori să fii asemenea vecinului tău, sau chiar mai bogat, identificându-te cu o mentalitate de stare nu atrage după sine automat renunțarea la etnie. Dacă nu mai sunt menționați în mod expres în acest veac în congregațiile nobiliare, o motivație pe lângă altele desigur, trebuie căutată în schimbările petrecute în evoluția elitei românești însăși. Acel "*nobiles valachi*" putea distinge și individualiza tipul unui feudal cu un profil într-un anumit sens diferit de nobilul în general, o sintagmă care denumea feudalul autohton. Or politica de uniformizare a nobilimii provenită de regalitate din a doua jumătate a secolului al XIV-lea elimina posibilitatea constituirii unor elite distincte, diferite confesional în afara stărilor din cadrul regatului. Perpetuarea formulei "*nobiles valachi*" până târziu în secolul al XV-lea în condițiile amintite, poate fi socotită ca o inerție (încăpățănare a nobilului cândva cnez) sau un simplu reflex (șablon) al scribului, mărturisind deopotrivă o tendință existentă la un moment dat în lumea Transilvaniei, de conservare a elitei autohtone, supusă presiunilor unui nou model feudal. Cu toate acestea, în secolul al XV-lea clișeuul "nobil maghiar în mod necesar" nu funcționează; el se va impune doar în secolul următor, ca urmare a orgoliilor naționale potentate de Reformă pe fondul dezintegrării regatului ungar medieval după eșecul de la Mohács.

IONUȚ COSTEA

BEMERKUNGEN ZUR RUMÄNISCHEN ELITE AUS SIEBENBÜRGEN WÄHREND DER HERRSCHAFT MATTHIAS CORVINUS (1458-1490)

ZUSAMMENFASSUNG

Das 15. Jh. zeichnet sich in der Geschichte Siebenbürgens als eine Zeit tiefgreifender sozialer Umwälzungen aus. Sowohl äußere Faktoren, die türkische Gefahr, als auch innere, die vom König geführte Zentralisationspolitik, sollten der rumänischen Elite weite Aufstiegsmöglichkeiten in der sozialen Hierarchie bieten. Die Rumänen haben sich nicht nur als gute Kämpfer erwiesen, wir entdecken sie während der Herrschaft Matthias Corvinus' mit Funktionen und Rang in der Verwaltungsstruktur des mittelalterlichen ungarischen Reiches. Trotzdem kann man von keiner "rumänischen Partei" sprechen, die der König gewollt gefördert hätte, und die ihn ihrerseits aus ethnischen Gründen unterstützt hätte. Die Argumente für die Zusammenarbeit der rumänischen Adligen mit dem König sind die Anerkennung der ehemaligen Besitztümer und die Verleihung neuer. Matthias sollte ihnen Boden und Vorrechte für ihre Leistungen im Kampf und für die treuen Dienste dem Reich und ihm gegenüber schenken. Vor allem lassen sich aus dem Benehmen und der Haltung der rumänischen Adligen die Koordinaten der **adligen Mentalität** erkennen.

⁶⁰ J. Huizinga, *Amurgul evului mediu*, Ed. Meridiane, Buc., 1993, p.19.